

DVIJE IMBREVIJATURE SPLITSKOG NOTARA DE SALANDISA

Kvadernus imbrevijatura nadbiskupskog notara i kancelara Andrije de Salandisa nalazi se u nadbiskupskome arhivu u Splitu. Ovaj kodeks imbrevijatura nije potpun i odnosi se na pravne poslove nastale kroz vremensko razdoblje od 26. VIII 1514. do 6. IV. 1519.¹⁾

Običajno mjesto gdje su se u Splitu izdavale isprave i gdje se sudovalo bilo je »pod zvonikom S. Dujma« to je bio »locus solitus causarum audientia«, ali su se mnogi pravni poslovi stipulirali i na drugim mjestima u gradu.²⁾

Nas ovdje zanimaju dvije imbrevijature navedenog notara i to isprave odnosno imbrevijature koje se nalaze na fol. 112—114 i fol. 115—116. Posebno druga od ovih imbrevijatura, koja se odnosi na bivšu benediktinsku opatiju Sv. Stjepana Prvomučenika pod borovima »de Pinis«.³⁾

Znatni događaji, koji su nastali kroz prohujala stoljeća u ovom samostanu ostavili su tragove i u povijesti grada Splita.

Osvrt na postojanje ovog samostana i njegovu opatiju, na njegovo višestoljetno djelovanje, njegovo nestajanje, upotpunjuje sliku tadašnjih prilika ne samo u Splitskoj komuni nego i mnogo šire i na području Dalmacije i Hrvatske ilustrirajući ne samo tadašnje političke prilike nego i imovinsko-pravne odnose, sudovanje, te postojeće propise.

Postojanje ovog samostana i opatije seže u daleku prošlost. Sačuvala se jedna listina koja sačinjava darovni ugovor kojim je đakon Petar, koji se povukao u samostan uz pristanak svoje žene, a kojega je posvetio za đakona tadašnji opat samostana Urso, darovao samostanu srebreni kalež s patenom, koji je dao izraditi. Pored toga je predmet tog darovanja i jedno zemljište. Ostale svoje zemlje je ostavio svome sinu, a kao supstitut u nasljeđivanju je imenovao navedeni samostan. Frano Rački je mišljenja da je ta darovnica nastala oko 1020 godine. Iz nje proizlazi da su opatija i taj samostan već ranije postojali. O datiranju te isprave u kojoj se prvi put u Splitu spominje ime samostan sv. Stjepana Prvomučenika ne slažu se mnogi historičari.⁴⁾ Ovaj samostan je darovnim raspoložbama te kupoprodajama, dakle pravnim poslovima »inter vivos«, a iz navedene isprave dakona Petra i dispozicijama »mortis causa« povećavao i proširivao svoje posjedovno stanje.⁵⁾

Darovno raspolaganje sačinjava i isprava kojom je Crne, kada je postao redovnik tog samostana, a za vrijeme opata Dabra, oko 1060 g. darovao samostanu sv. Stjepana crkvu sv. Marije u Poljudu, koju je bio naslijedio od svoga oca.⁶⁾

Godine 1060. uslijedilo je darovanje istaknutog donatora hrvatskog kralja Petra Krešimira IV a predmet te darovne dispozicije je bilo mjesto za izgradnju mlina blizu crkve sv. Petra na području Solina. Ta kraljevska donacija je bila izvršena na poticaj splitskog nadbiskupa Lovre i tadašnjeg opata tog samostana.⁷⁾

Knez je Stjepan iz dinastije Trpimirovića, namjeravajući u navedenom samostanu provesti kao monah ostatak života, darovao samostanu »dva polja od svog oćinstva« ispravu o tome darovanju sačinio je u prisutnosti hrvatskog kralja Zvonimira, kraljice Lepe, kraljevića Radovana i drugih dostojansvenika. To je darovanje uslijedilo 1078. godine. Te je iste godine opat tog samostana Dobro darovao samostanu sve svoje imanje.⁸⁾

Poslije smrti kralja Zvonimira knez Stjepan morao je stupiti na hrvatsko kraljevsko prijestolje tako da je bio prisiljen napustiti samostan sv. Stjepana. Tom prilikom je samostanu bio darovao kraljevski teritorij u Raduni. Ovo darovno raspolaganje nije bilo bez protučinidbe, jer mu je prije samostan bio dao u zajam svotu od 100 zlatnih solida, po je ta darovnica imala značenje mješovitog posla (»negotium mixtum cum donatione.«)

Zanimljivo je ovdje spomenuti i darovanje jedne pokretnine sakralnog značenja, naime gotički kip sv. Stjepana, koji se danas nalazi poviše ulaza u crkvu, koju je 1814. podigao na Sustjepanu rektor tadašnjeg nadbiskupskog sjemeništa kanonik Nikola Didoš, a ispod nađenog kipa je natpis koji kaže da je taj kip darovao samostanu 1355. godine duvanjski biskup Stjepan.⁹⁾

Samostan sv. Stjepana se nalazio izvan bedema grada Splita (de extra muros Spalati, extra et prope muros Spalatenses, extra moenia Spalati, ante Spaletum, prope civitatem Spalatum«) ali je pripadao gradu.¹⁰⁾ Opat i redovnici su bili građani Splita, te su tu uživali veliki ugled, tako da je opat tog samostana bio cijenjen u gradu i po svome dostojanstvu rangiran poslije nadbiskupa i kneza. Samostan i njegov opat sudjeluju u skoro svim komunalnim pitanjima veće važnosti. U tome smislu treba navesti jedan osobit događaj, naime oni su bili prisutni u komunalnoj palači u Splitu dana 20. svibnja 1277. kada su bili izabrani zastupnici, koji su sklopili mir nakon rata što se vodio između Splita i Trogira.¹¹⁾

U izneseno nas uvjerava i okolnost da se Juraj, opat benediktinskog samostana sv. Stjepana u Splitu, zajedno s ostalim svećenstvom i ostalim samostanima obraća papi Ivanu protiv splitskog nadbiskupa Ivana. Karlo Robert je opata navedenog samostana imenovao svojim dvorskim kapelanom i članom svoje pratnje. Opat navedenog samostana Nikola, kojega je spomenuti kralj bio imenovao svojim dvorskim kapelanom i članom pratnje posredovao je kod kralja da se vrate neke stvari koje su nekim građanima Splita bile zaplijenene.¹²⁾

Splitska komuna je uvažavajući da je samostan benediktinaca sv. Stjepana, kao što je istaknuto, izvan njegovih gradskih bedema i daleko od grada, te izložen napadajima, pa je samostanu dato mjesto i baš njihovome opatu Dabru uz same gradske zidine blizu crkve sv. Mihovila i na samoj

morskoj obali da sagradi sebi jednu kuću. Pored toga je splitski nadbiskup bio obećao da će samostanu darovati navedenu crkvu. Samostan je prihvatio ponudu grada i sagradio kuću, kojom je neko vrijeme upravljao i splitski nadbiskup, a zatim samostan.¹³⁾

Kako se samostan nalazio jedan kilometar daleko od gradskih zidina, već u prvom stoljeću njegovog opstanka, opasali su ga opati zidom i utvrdama radi zaštite od normanskih, saracenskih ili bilo kakvih drugih napadaja s morske strane, jer se nalazio na poluotočiću koji sa jugozapadne strane zatvara splitsku luku.¹⁴⁾

Kao »pars versa« ovim međusobnim odnosima između splitske komune s jedne i benediktinskog samostana sv. Stjepana s druge strane postojala su neka prava splitske komune da na neki način sudjeluje u izboru opata tog samostana. Kod toga treba imati u vidu, a kako je to i bilo izloženo, da su opati samostana uživali velik ugled u gradu i sudjelovali u javnom i političkom životu komune. Kojiput su opati opatije sv. Stjepana obavljali službu i bili nosioci časti nadbiskupskoga vikara.¹⁵⁾

S obzirom na izloženo podržati je mišljenje (Rački, Ostojić) da je benediktinski samostan sv. Stjepana bio zadužbina grada Splita, a da su i drugi naši primorski gradovi osnivali gradske samostane. SPLICANI su pak htjeli da sudjeluju kod biranja opata. U prilog navedenom treba dodati da je u glavi X knjige I Statuta grada Splita sadržana odredba o određivanju prokuratora samostanske imovine. Prema ovoj odredbi, koja se doduše odnosi i na druge samostane ali je tu najprije spomenut ovaj samostan, načelnik odnosno upravitelj grada je vezan zakletvom, dužan je posavjetovavši se sa splitskim nadbiskupom i uz njegov konsens postaviti i odrediti prokurateore, da se ne bi dobra, plodovi i prihodi tih samostana rasipali.

Uz citiranu statutarnu odredbu postoji i propis koji je sadržan u glavi VII, knjiga I navedenih Statuta, koji govori o čuvanju crkvenog blaga i relikvija a koja predviđa izvršenje popisa tih stvari i sastavljanje raznih isprava o tome. Tu je opisan i postupak pri obavljanju tog posla i o pohranjivanju tog blaga i čuvanju isprava.¹⁶⁾

Zanimljivo je ovdje napomenuti da je dne 16. prosinca 1357. na svojoj sjednici Veliko vijeće splitske komune zaključilo da se potestat i jedan uži odbor imaju postarati da se spasi imetak samostana sv. Stjepana jer da se na štetu grada Splita loše njime postupalo i da se njegova dobra, prihodi neprekidno rasipaju.¹⁷⁾

Kao što je to istaknuto, nije moguće s potpunom preciznosti ustanoviti kada je navedeni benediktanski samostan osnovan, ali je pouzdano utvrđeno da je taj samostan pri svome osnivanju bio proglašen slobodnim samostanom (*monasterium liberum et absolutum, ab omni saeculari nexu*).¹⁸⁾

Toma Arhiđakon, splitski kroničar XIII st., opisuje sukob, koji je bio nastao između grada Splita i samostana sv. Stjepana koji je izbio oko 1242. ili 1243. g., radi izbora novog samostanskog opata. Ovaj samostan je bio na teritoriji grada Splita i s njime sačinjavao cjelinu, kako je to već navedeno. Postoji vjerojatnost da se to pravo grada osnivalo na običaju (*»consuetudine«*). Samostan je kod provođenja navedenog izbora bio pozvao splitski kaptol i arhiđakona Tomu. Izbor opata je bio izvršen i novog opata Leonarda je bio tada potvrdio splitski kaptol. Glas o tom izboru uzbudio je čitav grad. Podjarena masa je provalila u samostan pod vodstvom

gradskog komesa Ivana, napala kanonike a osobito Tomu Arhiđakona, kojemu su pocijepali haljinu, polupali stvari po samostanu, tražeći novo-izabranog opata Leonarda da ga otvoreno napadnu. Kada su ga pronašli, doveli su ga u komunalnu palaču i prisilili da se odrekne izbora. Tada su kanonici bili prisiljeni da laicima prepuste taj izbor. Poslanici su grada u tu svrhu doveli iz Apulije svećenika Bysentia i on je utvrđen kao opat. Kod navedenog treba navesti da je Arhiđakon Toma nastojao da svjetovne osobe isključi od izbora crvenih dostojanstvenika, a da pravo izbora opata vrše samo crkvene, ali su se tome oprli komuna i svjetovnjaci grada. Usvojiva je vjerojatnost da je učeni Toma poduzeo akciju u pravcu isključenja svjetovnjaka kod izbora samostanskog opata tako da bi eventualno pravo utemeljno na običaju prestalo nevršenjem (non usu).¹⁹⁾

U isto vrijeme, naime 1242. godine, splitska komuna je prodala otok Šoltu nekim splitskim plemićima. Na otoku Šolti je bilo nepokretnog imanja koje je pripadalo samostanu sv. Stjepana. Poradi toga došlo je do parničnja između zainteresiranih stranaka, a ovaj postupak je završio uspješno za samostan.²⁰⁾

Godine 1248. je vođena još jedna parnica, i to između samostana i splitskog nadbiskupa i komesa Hugrina, a predmet parnice su bili neki mlinovi. Između četiri arbitra bio je i arhiđakon. Mlinovi su bili dosuđeni samostanu.²¹⁾

Između samostana sv. Stjepana i Splitskog metropolitanskog kaptola bilo je došlo do nesporazuma u pogledu davanja objeda svim kanonicima navedenog kaptola. Naime sredinom XII stoljeća (1145—1153) opat samostana Nozdre s opatima je priznao pred papinskim poslanikom Henrikom da je samostan dužan svake godine u ponedjeljak po Malom Uskrsu prirediti kanonicima vrlo dobar objed (optimum prandium). Taj dan je mnoštvo ljudi hodočastilo na Sustjepan, a monasima je tada bilo teško i nezgodno toga dana pripraviti tako velik objed, pa su bili predložili kanonicima da će im objed poslati kući. Nakon raspravljanja bilo je došlo do sporazuma između stranaka tako da samostan nije dužan kanonicima priređivati nikakav objed, nego da je morao dati kanonicima hranu kako bi oni taj ručak dali kod kuće prirediti i to 50 kolača najboljeg kruha, naime u tolikoj količini da svaki od njih ima obilno, dva ponajbolja brava od tri godine, dva odlična janjca i dvije amfore dobrog vina.

Na pokrajinskom crkvenom saboru održanom 1185. godine u Splitu u crkvi sv. Andrije kanonici su bili potvrdili da od Samostana sv. Stjepana primaju ono što je bilo ugovoreno i kanonicima priznato, a kao što je to bilo navedeno. Tražili su da se o toj obvezi samostana sastavi pismeni akt. S time se bio složio opat samostana i monasi, ali su zahtijevali da bi se ogradili od drugih obaveza spram druge strane, tj. da se u akt crkvenog sabora uvede i dodatak, naime, kako kanonici na Mali Uskrs dolaze u opatijsku crkvu na Sustjepan u svečanoj procesiji. Crkveni je sabor odbio da unese taj dodatak jer su tada bili posvjedočili trogirski i skradinski biskup te trogirski arhiđakon da ne postoji za kanonike obveza da drže navedenu procesiju, nego da dolaze na Sustjepan procesionalno dobrovoljno. Na osnovu ove samostanske obveze, kako je to gore izloženo, dr Luka Jelić je bio došao do stanovišta da bi splitski kaptol bio patron sustjepanske opatije, jer da je on možda samostan koji se bio osnovao obskrbio kako crkvom tako i nepokretnom imovinom.²²⁾

Kao što je već navedeno, 1060. godine darovana je bila opatiji sv. Stjepana crkva sv. Marije na Poljudu. Toj opatiji je 1219. godine bila darovana crkva sv. Nikole na Marjanu. Ova je donacija bila izvršena pod uvjetom (»sub modo«), naime da do te crkve bude uređen mali područni samostan. Samostanu je pripadala i crkva sv. Mihovila u gradu Splitu a pored toga im je pripadala i istočno od grada blizu potoka Trstenika i crkva sv. Kuzme i Damjana.²³⁾

Iz manuskripta »Catastico del convento di S. Francisco Spalato«, proizlazi da kada su se franjevci odlučili nastaniti u Splitu, kao i druge opatije i opatija sv. Stjepana se pokazala susretljiva prema novonadošlim redovnicima sv. Frane. Slijedeći stari franjevački običaj ovi su se samostanci smjestili izvan gradskih zidina na obali na zapadnom dijelu grada, i bili su tako prvi susjedi navedenih benediktinaca, pa su im ovi dali na obrađivanje nekoliko zemalja.

Zanimljivo je spomenuti pored ostalih darivanja nepokretnina samostanu sv. Stjepana i sklapanje jednog vitalicijarnog ugovora, naime 1217. godine neka Tolja ili Talja, žena Dragovanova, dala je u vlasništvo sustjepanskom opatu Deodatu odnosno samostanu sv. Stjepana jedno zemljište uz protučinidbu da nju samostan hrani da joj sina opati odgoje i izobrazе.²⁴⁾

Unatoč darovnicama i drugim oneroznim poslovima vezanim uz sustjepansku opatiju, kojima se stjecao zemljišni posjed, prihodi ove opatije nisu bili veliki u posljednoj četvrtini XIII i prvoj četvrtini XIV stoljeća. Tako je sustjepanska opatija 1279. platila iz naslova takse koja je bila utvrđena od legata pape Nikole III, dvanaest librica srebra. Takvu istu taksu je bila platila ženska opatija sv. Benedikta u Splitu i samostan sv. Marije na Šolti. Za vrijeme pontifikata Ivana XXII (1316—1334) bila je opatija taksirana sa trideset i tri forinta kao i spomenuti samostan sv. Marije na Šolti, kao već spomenuta opatija sv. Jurja kod Senja.²⁵⁾

Splitski kaptol je 1492. tražio sudskim putem isplatu duga u iznosu od 50 libara. Naime samostanska opatija je bila propustila za dvije godine isplatiti po dvadeset i pet libara, koilko je bila dužna kaptolu svake godine isplatiti sutradan po Uskrsu »pro annuali sensu.«²⁶⁾

Ostojić navodi da se 1493. godine kaptol parničički s istom opatijom zbog isplate nepodmirenih sudskih troškova iz lanjske parnice. Ovome moramo dodati da se tu vjerojatno radilo o realizaciji troškova prethodnog postupka u postupku izvršenja. Izneseno ima temelja u statutarnim odredbama gl. XLIII treće knjige, koja govori o postupku u građanskim parnicama Statuta grada Splita.²⁷⁾ U tome postupku je sudjelovao kao kaptolski prokurator kanonik Marinellus Ricus. I drugi članovi splitskog metropolitanskog kaptola sudjeluju u postupcima protiv sustjepanske opatije, i to Juraj Radić, arhipresbiter Lovro (Laurentius) Marcus Missileni, Michael Symonis i Antonius Mathei.²⁸⁾

Grga Novak je uvjerenja da je benediktinski samostan na Sustjepanu postojao u X stoljeću a vjerojatno i prije.²⁹⁾ Mihovil Barada misli da su benediktinci došli u Split preko Tremita kao bjegunci široke dijaspore nastale na monte Cassinu za vrijeme opata Mansona (986—996), međutim da već na početku XI stoljeća na Sustjepanu buja novi redovnički život.³⁰⁾

Posljednji redovnički opat je bio Deodat Stojanov Splićanin. On je tu funkciju obavljao duže vremensko razdoblje od 1422. do 1442. Bio je splitski arhiprezbiter, ali je kasnije postao monah pa je u dokumentima nazvan »frater Deodatus i »fra Deodato«. Isti je obavljao agende opatije u prisustvu i uz pristanak ostalih monaha, koji su zajedno s njime sačinjavali samostanski kapitul. Njemu je omogućila mletačka vlada da postigne mjesto opata pošto je bio na čelu stranke, koja je 1420. godine bila predala grad Split Veneciji. Njegov je bakreni pečat pohranjen u Arheološkom muzeju u Splitu.³¹⁾

Otprilike 1451. godine je u sustjepansku opatiju prešao dotadašnji opat samostana sv. Nikole kod Šibenika i kronista Stjepan Biličić.

Nakon smrti opata Deodata uslijed tadašnjih crkvenih prilika opatija sv. Stjepana nalazila se u komendi do početka XVIII stoljeća.³²⁾

Prvi je komendatar bio makarski biskup Valentin, kojemu je također bio dat na uživanje i samostan sv. Andrije in Pelago. Makarski biskup nije mogao živjeti u svojoj biskupiji ni od svojih prihoda jer je njegova biskupija bila u rukama bogumila.³³⁾

Prvi su komendatari nakon od pape podijeljenog imenovanja bili obavezni na isplatu takse od 33 1/3 forinte kao što su ranije radili i njihovi predšasnici.

Opati su se birali u navedenoj opatiji od 1367. do 1449 kada je komendatarom opatije sv. Stjepana bio imenovan kardinal Bessarion, biskup Niceje, koji je bio prešao uniji s Katoličkom crkvom. Nakon što se sustjepanska opatija nalazila u komendi, kako je to izloženo, na Sustjepanu su još živjeli monasi. Na to upućuje okolnost što je papa Urban VI 1382. godine zabranio opatu tog samostana Nikoli da umanjuje broj monaha. Do polovine XV stoljeća nalaze se na Sustjepanu po tri ili četiri redovnika.

Imbrevijatura notara de Salandisa, koja ima nadnevak 30. VIII 1516. godine predstavlja izvorno vrelo, da su i početkom XVI stoljeća u samostanu sv. Stjepana bila tri svećenika i tri laika ili konversa. Komendatar imenuje priore samostana, pa tako iz navedene imbrevijature vidimo kao priora opatije sv. Stjepana prezbitera don Petra Radatkovića, a pravog opata nema jer taj naslov nosi komendatar opatije od 1445.

Iz ove imbrevijature se vide i imovinski odnosi koji su postojali između komendatara i samostana. Naime on je dobio od tadašnjeg komendatara Jurja de Ubertis (Georgius de Obertis), titularnog nadbiskupa Herakleje i apostolskog protonotara, toliko opatijskih zemalja da bi se njima mogla uzdržavati tri redovnika svećenika i još tri laika/konversa.

Izneseno upućuje na to da samostan sv. Stjepana nije opustio prelaskom opatije u komendu, a o tome postoje neka mišljenja.

Iz navedene imbrevijature se zaključuje obratno kako je to prije navedeno. Vidi se također da je ta opatija, koja je negda bila puna samostanaca i bogata zemljišnim posjedom i mlinovima izgubila svoju dotadašnju važnost i svoju široku i sigurnu imovinsku podlogu a broj monaha se u velikoj mjeri smanjio, kako to kazuje sadržaj navedene imbrevijature. Iz vrela nema pouzdana dokaza kada je posljednji redovnik napustio samostan.³⁵⁾

Poslije pada Bosne u turske ruke više bosanskih velikaša se bilo sklonilo u taj samostan, tako Mara, udova posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, te humski vojvoda Ivaniš Vlatković, pa su tu stanovali nekoliko godina.³⁶⁾

Godine 1688. su splitski nadbiskup i splitska komuna na Sustjepanu smjestili nekoliko franjevaca koji su pobjegli iz Bosne. Nešto ranije, 1606. godine, kada je u Splitu vladala kuga, samostan je bio iskorišten kao lazaret.³⁷⁾

Nema osnovnih podataka o tome kada ga je zadnji redovnik napustio. Međutim u drugoj polovici XIII stoljeća se tu nalazi po koji pustinjač, svećenik ili laik.³⁸⁾

Opatija se nalazila u komendi sve do početka XVII stoljeća. Redovnički opati kao i njihovi prethodnici a zatim komendatari koje bi papa imenovao bili su dužni isplaćivati taksu od 33 i 1/3 forinte. Posljednji komendatar Julijan Boneri (1682—1701) plaćao je od prihoda opatije obilatu mirovinu Jeronimu Celsu, a taj je kao opat preuzeo sve obveze zadužbine.³⁹⁾

Komenda je bila ukinuta prema buli pape Inocencija XII od 10. listopada 1696. godine. Istovremeno je papa za sva vremena (*in perpetuum*) nadbiskupskom sjemeništu, koje se tada tek stvaralo i formiralo inkorporirao dvije stare opatije, obje bogate zemljišnim posjedom, onu sv. Stjepana »de Pinis« u Splitu i sv. Ivana Krstitelja u Trogiru. Sjemenište je bilo osnovano osobitim nastojanjem splitskog nadbiskupa Stjepana Cosmija i uz veliku pomoć kardinala Petra Ottobonija i moglo se prema klauzuli sadržanoj i u navedenoj papinskoj buli početi koristiti prihodima ovih opatija nakon smrti njihovih komendatara već spomenutog Julijana Bonerija komendatara opatije S. Stjepana i korčulanskog biskupa Marina Drago (1699—1701) koji je bio komendatar opatije sv. Ivana Krstitelja u Trogiru⁴⁰⁾ Kao što je to bilo istaknuto, inkorporiranjem opatije u komendu sredinom XV stoljeća prestalo je biranje regularnih opata, a komendatari su u velikoj većini bili prelati iz patricijskih mletačkih familija. Komendatar je birao priora. Navedene dvije opatije bile su među ekonomski najjačima na području Dalmacije. Njihovi su se obilati prihodi odnosili u Italiju, dok je komendatar davao prioru maleni dio svojih obilnih prihoda da bi se mogli uzdržavati monasi, kao što je bilo već navedeno u spomenutoj imbrevijaturi »secundum formam, regulam, modum et ordinem sancti Benedicti« .Oduzimanjem sigurne i čvrste ekonomske podloge došlo je do osipanja monaha, dok je postojanje opatije sv. Stjepana, kao što je to navedeno, najprije prestalo u svome izvornom obliku, a zatim je u samostanu bilo još monaha, o čemu govori navedena imbrevijatura, dok napokon redovnički život uslijed izmijenjenih prilika nije potpuno utrnuo.⁴¹⁾

Novi titular imovine koja je pripadala dvjema navedenim opatijama to jest nadbiskupsko sjemenište u Splitu je 1832. godine ustupilo ovaj samostan i zemljište poluotočića općini grada Splita koja je tu uredila gradsko groblje.⁴²⁾

Prema drugoj imbrevijaturi se govori o uvođenju u posjed upražnjelog beneficija sv. Vida blizu Splita, koji je držao prior samostana sv. Stjepana Petar Radatković, a kojeg nadbiskupski vikar Marcus Natalis

Božičević, pošto je taj beneficij ostao upražnjen, uvodi u posjed novog nadarbenika klerika iz Padove. Imbrevijatura je rađena »actum in abbatia Sancti Stephani de pinis«. Vikar je novom beneficijatu povjerio navedenu crkvu, a pri uvođenju su izvršene sve pravne formalnosti i ceremonije. U notarskome aktu su veoma opširno opisane sve formule o prihodima, time da novi nadarbenik mora svake godine davati splitskom nadbiskupu pet zlatnih forinta. Nadalje se tu opisuje kako je vikar uveo novog titulara navedene nadarbine u posjed. Vikar je novom beneficijatu nataknuo na prst zlatni prsten i postavio mu na glavu kapu s križem a notar mu je predao prsten i ključeve i uveo ga u crkvu, te mu naredio da se dotakne krila velikog oltara te konopa i zvona pa ga poškropio, uz ostale solemnitete, svetom vodom.

Iz iznesenog se vidi da su tuđinci zauzimali crkvene položaje i beneficije a na štetu domaćeg svećenstva.⁴³⁾

Navedene dvije imbrevijature notara de Salandisa podsjećaju nas na nedavno minula stoljeća benediktinske opatije sv. Stjepana de »Pinis«, čiji povijesni događaji su usko vezani uz historiju grada Splita.

Vrlo su skromni ostaci davno minulih vremena, ali oni ipak postoje. Iz ostalih izvora daje se donekle zaključiti o postojanju i djelovanju te nestajanju navedene opatije i samostana.

Gotički kip sv. Stjepana iz XIV stoljeća, nešto ulomaka izrađena kamena u zidovima kapele, koju je sagradio kanonik Didoš u predvorju bivše opatije, šest antiknih stupova, koji su nekada bili u benediktinskoj crkvi, bogato ukrašeni i umjetničko izvedeni nasloni drvenog kora, koji su ranije bili polihromirani, a koji se od XVII stoljeća nalaze u splitskoj katedrali, te zabat koji je uzidan poviše ulaza u bivše sustjepansko groblje na kojemu je prikazan lik Krista, kako sjedi na prijestolju, fragment, koji po svome slogu potječe iz vremena kada je postojala hrvatska narodna dinastija. K ovima treba dodati otkrivene temelje samostana i crkve benediktinaca, a osobito prostorne trobrodne crkve s polukružnom apsidom na istočnoj i predvorjem na zapadnoj strani, koje su izvršili konzervaciju Urbanistički zavod u Splitu i Institut za nacionalnu arheologiju u Splitu⁴⁴⁾ — predstavljaju ostatke davno minulih vremena.

Sustjepan je više od jednoga stoljeća služio kao gradsko groblje. Pred nekoliko godina je prestala i ta namjena.

Specifični smještaj ovog poluotočića, koji je sada urbano uklopljen u gradsku jezgru, neobične prirodne ljepote i privlačnosti, uvjetuje da se on privede svrsi koja bi gledajući s raznih gledišta unisono bila korisna gradu.

BILJEŠKE

- 1) Lovre Katić »Imbrevijature splitskog notara De Salandis« str. 155, (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti — Odjel za filozofiju i društvene nauke), Zagreb, 1957.
- 2) Ibid., str. 157.
- 3) Ibid., str. 174—176.
- 4) Rački »Documenta« 36—37, Šišić misli da je samostan osnovan negdje potkraj X stoljeća (Povijest Hrvata, 496, 662), Ljubo Karaman prije 986 ili barem 1000)

- (»Iz kolijevke hrv. prošlosti«, 63, također Karaman »Živa starina« 84 (Ivo Rubić u X st. (Split i okolica, 33) da je nastao prije 1020 (Bulić—Karaman »Palača cara Dioklecijana, 211), Enciklopedija likovnih umjetnosti (III, 96d) oko 1000 Enciklopedija Leksikografskog zavoda (V, 30) u prvoj polovini IX st.
- 5) Documenta, str. 40.
 - 6) Rački, n. dj., 61—62, Smičiklad, n. dj. III, 170—171.
 - 7) Rački, n. dj. 79, Farlati, n. dj., III, 138.
 - 8) Documenta, str. 141, 142, Rački, n. dj., 119—120, 149—151, 152, Mandić »Rasprave«, 319; Ivo Juras smatra da je sustjepanski samostan služio kao konačište hrvatskim kraljevima (»Naše more i primorje« str. 132).
 - 9) Ljubo Karaman »Benediktinci i umjetnost«, »Život s crkvom« 1939, Vasić »Arhitektura«, str. 311—313. U pogledu teksta ispod kipa sv. Stjepana na strani 363, knjiga I Ostojić »Benediktinci u Hrvatskoj«.
 - 10) Vatikanski arhiv: Obl. et sol. fol. 116, 84 A f. 6, S. C. 27 fol. 137, Arm. XXIX t. 220, 5570 f. 142, T. Smičiklas, n. dj. II, 17, V, 121, VIII, 443, 562, IX 69, XIII, 514, Karaman u »Novo doba«, Uskrs, 1935, 9, Theiner, n. dj., 365, Stipišić—Šamšalović (Zbornik II 294), Delci, Index 592 f. 135.
 - 11) Rački, Documenta 76, I. Ostojić »Postanak samostana«, 56.
 - 12) Ibid.
 - 13) Documenta, str. 141, 142.
 - 14) L. Jelić, Vođa, 215, Ostojić, Benediktinska opatija u Poveljima, 90, Katić, Topografske bilješke, 88.
 - 15) T. Smičiklas, Codex diplomaticus, 91, 216, T. Archidiacon Hist. Salonitana, 180—182, Farlati, Illyr. sacr. III, 192—183, 356, Hanel »Statuta Spalati«, 10—11, Zagrabiae 1878, Kaer, Dvije opatije.
 - 16) Statut grada Splita iz 1312 (»Ius spalatense medii aevi«). Priredio i preveo prof. Antun Cvitanić.
 - 17) »Liber consiliorum«, 16 dec., Bull. D, XIV, str. 141.
 - 18) Kao bilješka 15.
 - 19) Th. Arch. »Historia Salonitana« str. 102, 103.
 - 20) C. D., IV, 155.
 - 21) C. D., IV, 437.
 - 22) Smičiklas, n. dj. II, 60, 194—195, Farlati, n. dj. III, 175, 218, 373, Alačević Miroslav, Građa, sv. VII, arak 4, rukopisna ostavština L. Jelića pohranjena u Arheološkom muzeju u Splitu, Ostojić n. dj. 57.
 - 23) T. Smičiklas, n. dj. IV, 22, 50—52, Vat. arhiv: Miscell., arm. VII v. 100 fol. 342, vizitacija nadbiskupa Cosmi-a, fol. 17, Ostojić, n. dj. 58.
 - 24) Smičiklas, n. dj. II, 164.
 - 25) Farlati II. sacr. III, 289, Smičiklas C. D. VI, 300—301, Theiner, Monumenta Hungarica I, 602, Smičiklas, n. dj. VIII, 443.
 - 26) I. Ostojić, »Benediktinci u Hrvatskoj«, vol. II str. 322; isti pisac »Metropolitanski kaptol u Splitu«, str. 158.
 - 27) Ibid., Statut grada Splita.
 - 28) Ostojić: »Metropolitanski kaptol u Splitu«, str. 177, 199, 200, 237, 234.
 - 29) Grga Novak: »Povijest Splita«, knjiga I, str. 378; »Split u Marulićevo doba« (Zbornik Marka Marulića), str. 104, Zagreb 1950.
 - 30) Mihovil Barada »Croatia sacra« 1937, str. 20.
 - 31) F. Bulić u Vjesniku Hrv. arh. 1897, str. 789.
 - 32) Vatikanski arhiv: 84 A, fol. 6, 8, S, C. 7, f. 13, 27 f. 137, 156.
 - 33) Vatikanski arhiv Reg. Vat. 207 f. 34, 229 f. 34, 229 f. 199. Biskup Valentin se bio obvezao iz naslova takse za opatiju sv. Stjepana plaćati Sv. Stolici 35 35 forinta, Vat. arh.: Obl. et sol. 27 fol. 56, Delci, Index 583 f. 72—73, 116, 140.
 - 34) Vatikanski arhiv, Obl. et sol. 23 fol. 116, Smičiklas C. D. XII 134—136, 243—244, 377—379; Kaer »Dvije opatije, str. 70, 85. U tekstu izložena imbrevijatura splitskog notara De Salandisa.

- 35) Ljubić, List. VIII, 24, 25, 27, Scritture del monastero di S. Stefano di Spalato (nalazi se u arhivu Jug. akademije, signatura II c 52, list 1—8), Theiner, Monum. Slav. Meridionalium I, 365—367, Gundrum u Vjesniku hrv. arh. dr. N. S. VI, 213, K. Stošić »Sela šibenskog kotara« 13.
- 36) Vjekoslav Klaić »Povijest Hrvata IV, 44, Kaer »Dvije opatije« str. 71; M. Alačević »Građa«, sv. VII, arak 15, 16.
- 37) Dr Giacomo Chiudina: Signe il suo distretto, 54—55, Spalato, 1893, Ostojić, Turska najezda, 138.
- 38) Archivio storico per la Dalmazia vol.
- 39) Vizitacija splitskog nadbiskupa Stj. Cosmi, fol. 15.
- 40) Valler, Visitatio Spalati f. 57, Vat. arhiv Miscell. arm. VII v. 100 fol. 168, Catastico dei beni dell' Abbazia di San Stefano de Pinis iz 1700, koji se nalazi u arhivu nadbiskupskog sjemeništa u Splitu, Farlati n. dj. III. 524, 525, 527, 553, Kaer, nav. dj. str. 72.
- 41) Ibid. i spomenuta notarska imbrevijatura (L. Katić »Imbreviature splitskog notara de Salandis«).
- 42) I. Ostojić »Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700—1970), str. 45.
- 43) Imbrevijatura splitskog notara De Salandisa, XIII isprava, str. 174—175.
- 44) Marasović, Dasen Vrsalović, u Starohrv. prosvjeti II, ser., sv. VIII—IX, 272—273.

L I T E R A T U R A

Lovre Katić: Imbrevijature Splitskog notara De Salandis, Zagreb 1957.

Grga Novak: Povijest Splita, knjiga prva.

Ivan Ostojić: Benediktinci u Hrvatskoj, vol. II, Drugi odsjek Benediktinci u Dalmaciji.

Ivan Ostojić: Metropolitanski kaptol u Splitu, Zagreb 1975.

Ivan Ostojić: Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700—1970), Split 1971.